

POPÜLER BİR İKON OLARAK FATİH TERİM

İlker Özdemir

1. Giriş

Galatasaray'ın UEFA kupasında finale kalmasının ertesi günü yayınlanan Milliyet gazetesinde, "Milliyet'in Görüşü" başlıklı yazıda, "Elbette Fatih Terim" denmektedir. "Türkiye için dikkatle analiz edilmesi, gençlere anlatılması gereken bir gelişmişlik örneği. Kendini adadığı teknik direktörlük mesleğinde başarıyı yakalamak için evini, çocuklarını ihmal ederek, kendisini sürekli yenileyerek, hatalarından gerekli dersleri çıkarıp bir daha asla tekrarlamayarak ortaya koyduğu liderlik karizması işadamlarına da, politikacılara da iyi anlatılmalıdır." Yine aynı günkü gazetenin ilk sayfasında UNICEF'in Türkiye Raporu'ndan başlıklar yayımlanmıştır. Bu raporda Türkiye'de kız çocuklarının %31,9'unun (Ankara 17,6; İzmir 19,5; İstanbul 21,6 oranında olmak üzere) okula gitmediğinin tesbiti yapılmaktadır. "Teşekkürler Galatasaray" başlıklı yazı da ise, Kopenhag' da oynanacak olan final maçı işaret edilerek, şöyle noktalanmaktadır: "Türkiye'nin Avrupa Birliği' ne katılma sürecinde en önemli koşul Kopenhag kriterlerine uyulmasıdır. İnsan Hakları, Özgürlükler, Tam Demokrasi, Açık ve Şeffaf Toplum ve Yönetim Anlayışı... Galatasaray, futbolda, 17 Mayıs'ta Kopenhag da oynanacak UEFA kupası final maçı için belirlenmiş kriterlere sahip olduğunu kanıtlamıştır. Şimdi hep birlikte... Kopenhag kriterlerini hayata geçirmeliyiz. Tıpkı Galatasaray gibi. " (22 Nisan 2000, Milliyet)

Bu ve benzeri birçok yazının Galatasaray futbol takımı ve bu takımın teknik direktörü Fatih Terim hakkında çeşitli gazete ve dergilerde defalarca yayımlanmış olduğunu biliyoruz. Ülkemizin en popüler haftalık haber dergileri Tempo ve Aktüel ise UEFA kupasının kazanılmasının ardından Fatih Terim özel ekleri vermiştir. Fatih Terim medyada hakkında yazılan ve söylenenler ile ulusal bir lider-önder karizması olarak işaret edilmiştir. Bunun sonucu olarak Fatih Terim, sadece futbol ve sporla ilgili toplantılara değil, işadamlarının, bankacıların, politikacıların ve hatta Genelkurmay'ın düzenlemiş olduğu toplantı-

tezkiire, düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, yıl 10, sayı 22, eylül/ekim 2001, s. 164-186

lara çağrılmakta ve bu toplantılarda kendisinden liderlik karizmasının sırları ile başarıya ulaşmak için neler yapılması gerektiği öğrenilmeye çalışılmaktadır. Kendisine futbol ve sporla ilgisi olmayan birçok dernek ve vakıf tarafından barış, dostluk ve başarı ödülleri verilen Fatih Terim ülkemizde başarılı olmak isteyen herkese örnek olarak gösterilmektedir. Adına kitap yazılan ilk teknik direktörümüz olma ünvanına sahip olan Fatih Terim ile ilgili bu kitabın başlığı da kendisine atfedilen "İmparator" ünvanıdır.

Özellikle UEFA kupasının kazanılması ve bunun ardından Fatih Terim'in teknik direktörlük kariyerine İtalya'da devam etmesi ile birlikte, "Terim'i imparatorlaştırma işinin medya tarafından iyice suyunun çıkarıldığı" söyleyebiliriz. Fiorentina teknik direktörü olduğu günlerde Hürriyet gazetesinde "Terimkoliklik" başlıklı yazı Terim çılgınlığının varmış olduğu boyutları işaret etmektedir. Bu yazısında Reha Erus "Çizme, İtalya olalı böyle sevgi seline tanık olmadı. İtalyan büyükleri bile Terim'in şöhretine bu kadar kısa sürede ulaşamadı. Sadece Florensa değil tüm ülke İmparator'a karşı kıskanılacak bir hayranlık duyuyor. İtalya Terim ile yatıyor, Terim ile kalkıyor. Pavarotti, Eros Ramazzotti, Sophia Loren, hatta Berlusconi bile sollandı " (15 Ocak 2001) demektedir. 2001 yılı Haziran ayında Fatih Terim'in İtalya'nın ünlü kulüplerinden Milan'ın teknik direktörlük görevine getirilmiş olması ile bu koronun yeniden işbaşı yapmış olduğunu görüyoruz.

"Milan takımıyla yaptığı anlaşma ile Türk futbol tarihinde yeni bir sayfa açan Fatih Terim'in "Futbolun Zirvesinde Bir Türk" ve benzeri başka başlıklarla duyurulan transfer haberinden sonra yayımlanan "Terim'in Milan Yolculuğu" başlıklı yazı dizisinde Terim'e yönelik abartılı övgülerin sürdüğünü görüyoruz. Bu transferi değerlendiren "efsanevi" başkan Ali Şen, Fatih Terim'in Milan teknik direktörlüğüne getirilmesini "Terim'in elde ettiği başarıyı, bugüne kadar hiçbir Türk, hiçbir alanda elde edememiştir." diye değerlendirirken, Haşmet Babaoğlu ise "Fatih Terim'in Milan'a teknik direktör olması hayali cihan değer bir olayın gerçekleşmesidir. Bunu sözcüklerle anlatmak çok zor." diyerek duyduğu ulusal sevinci ve kıvancı dile getirmektedir (Radikal, 20 Haziran 2001). Terim'de Milan Teknik Direktörü olduğunun açıklandığı basın toplantısında açık bir megalomoniyle "Türkiye benimle gurur duymalı" diyerek (buna hiç ihtiyaç olmadığı halde) koroya katılmıştır.

Ben de, Milliyet Gazetesi'nin işaret etmiş olduğu gibi, Terim örneğinin Türkiye için dikkatle analiz edilmesi ve ortaya koyduğu, sporun dışına taşan, karizmatik otoritenin ya da liderlik-önderlik özellikleri ve vasıflarının iyi incelenmesi ve iyi anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Fatih Terim'in iyi analiz edilebilmesi ve anlatılabilmesi için dönemin koşulları, bir başka deyişle zamanın ruhu ile futbolun hayatımız içindeki yerinin üzerinde durulması gerekir. Fatih Terim ikonunun hayatımızdaki yerini anlamlandırmak için zamanın ru-

huyyla birlikte futbol oyununun kitlelerin hayatındaki yeri ve bu oyunun etrafında örgütlenen ekonomik ve toplumsal ilişkileri anlama çabasının bir ön-ge-reklilik olduğunu düşünüyorum.

2. Popüler İkonografik Anlamların Oluş(turul)ması

Bilindiği gibi Yunanca 'eikon' sözcüğünden gelen ikon, insanın eleştirisiz ve tartışmasız kabul ettiği, bağlandığı ve saygı duyduğu nesne anlamına gelmektedir. İkona atfedilen nitelikler nesnenin ya da kişinin kendisinden kaynaklanmakta, bu aşkınlığı ikonlara anlam veren ve bu anlamı yücelten bireyler, gruplar ya da topluluklar vermektedir. İkonografik anlam ise, bireyin toplumsal konumuyla, kendini birlikte duyduğu toplulukların inanç, tutum ve duygularının yapılarıyla olduğu kadar, tüketime yönelik beğeni ölçütleri, dünyaya-hayata bakışları ve tutumlarıyla da biçimlenmektedir.

Günümüzde, dinsel ikonografinin yanında popüler ikonografinin varlığının da gündelik yaşantımız içerisinde yaygın olduğunu görüyoruz. Popüler ikonografik anlamların oluşmasında günümüzün medyası olan kitle iletişim araçları çok önemli bir rol oynamaktadır. Günümüz medyası bir yandan kendi meşruiyetini bize sunduğu eğlence ve enformasyon aracılığıyla sağlarken, öte yandan da kendi etkinliğini sürdürebilmek için ikonografik anlamların sürmesine gereksinim duymaktadır. Bunun sonucu olarak günümüzde görsel ve yazılı medya popüler ikonlar yaratarak işlemektedir. Fakat, medyanın ikon yaratma işini tek başına yapabilecek bir güce sahip olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Her zaman toplumun içinde üreyen şeyler, bazı başarı öyküleri ve yetenekler vardır ve medya bunları simgesel pazara taşımakta rol oynamaktadır. Her imgenin ya da kişinin bu anlamda ikonlaştırılabilme sürecini, hele ki simgesel tüketim alanında pazarlanabilme olasılığını, içinde bulunulan pazarın, daha doğrusu müşterilerin konumu ve satıcılarla ilişkisi belirlemektedir. Dolayısıyla, ikonlaştırılmak ya da idol kılınmak istenen kişinin ya da metanın zamanın ruhu ile uyum içerisinde olması, daha doğrusu, içinde bulunulan kültürel atmosferin bu ikonun işlerliği için elverişli bir zemin olması ve yaratılmak, sunulmak ya da öne çıkarılarak ikonlaştırılmak istenen kişi ya da nesnenin simgesel pazara ve simgesel tüketime uygun özelliklere sahip olması gerekir. İkon yaratmakta önemli bir rol oynayan medyanın istediğini ikon kılabilme gücüne sahip olmadığını, ama buna karşılık günümüzde medya dışı güçlerin de medya dolayimsız bir ikon ortaya çıkarabilme gücüne sahip olmadığını söyleyebiliriz. Popüler bir ikon ya da idol yaratma işi medya ile popülasyon arasında pazarlıklı bir müzakere sonucunda ortaya çıkan bir sonuçtur.

Medyanın bize pazarladığı ve sunduğu ikonlar, içinde medyanın da yer aldığı sistemi tehdit etmeyecek, aksine, onun işlerliğine katkıda bulunabilecek

ikonlar olmak durumundadır. Bunun yanısıra, popüler ikonların uzun ömürlü olmadıkları-olamayacakları ve toplumsal sistemin etkin bir biçimde işleyişine katkıda bulunabilecek yeni ikonlara (yeni yüzlere, yeni seslere ve yeni öykülere) her zaman gereksinim duyulduğu-duyulacağı da açıktır. Sıfırdan trilyoner olabilmek, bir memur, işçi ya da köylü çocuğu iken, büyük bir işadama, çok tanınan ve çok kazanan bir star olabilmek konusundaki değişik öyküler insanların umutlarının, sınıf atlama arzularının her dem taze tutulabilmesi ve yabancılaşmanın önlenmesi için gereklidir. Bu popüler ikonların bize sunulan öykülerine baktığımızda hemen hepsinin yaşamış olduğu güçlükler ile ilgili değişik öykülerinin var olduğunu, olmaz ise yaratılmaya çalışıldığını görüyoruz. Ölümün karşısında duymuş olduğu çaresizlik kadar, yaşamında da katlanmak durumunda kaldığı zahmet ve eziyetler içinde yaşamını sürdüren insanlar için, bilinç-dışı dünyalarında da çıkışın güç olması durumunda ortaya çıkabilecek olan politik mobilizasyonun sistemin sürdürülmesinden yana olanları ürküttüğü-ürküteceği açıktır. Bu potansiyel tehlikenin önlenmesi için de bu öykülere, bu öykülerin kahramanlarına ve onların resimlerine her zaman ihtiyaç vardır. Düşlerimizin kahramanları, ya da bir yanıyla kendimizi özdeşleştirdiğimiz, öte yandan da yerinde olmayı tahayyül ettiğimiz ikonlar hepimizin Tanrı olma özlemini, bir biçimde ölümsüz olma isteğimizi, bir biçimde de bu zahmetli hayattan kurtulma, hazlar yaşama arzularımızı ortaya koymaktadır. Dinsel ikonların uzun ömürlü ya da ölümsüz olmalarının nedeni de kanımca ölüm karşısında duymuş olduğumuz çaresizlikle birlikte ölümsüzlük isteğimiz-yaşama arzumuz ile ilişkilidir. Hiç kimsenin daha fazla tüketme ya da yaşamdan daha fazla haz almaya çalışmasından, ölümden korkmasından ve ölümsüz olmak istemesinden dolayı kınanamayacağı açıktır. Bence bunlara ulaşma, bunları elde etme biçimleri üzerinde oluşan anlamlandırmalar üzerinde tartışılmalıdır.

İkonografik anlamın oluşması ve varlığını sürdürebilmesi için zamanın ruhu ile uyumlu bir birlikteliği olması gerektiğini belirtmiştim. Fatih Terim'i ikonlaştıran özellikler de hiç kuşkusuz kendi mesleki başarısı kadar ülkemizin geçirmiş olduğu dönüşümler ve duygu yapısı-yatırımlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Zamanın ruhu kadar önemli olan ve çözümlenmesi gereken bir başka olgu ise futbolun hayatımız içinde ki yerinin nelere tekabül ettiği, nelerle yer değiştirme-yerini tutabilme rolüne sahip olduğudur. Terim etrafında oluşturulan ikonografik anlam bütün bu öğelerin birbiriyle etkileşimi çerçevesinde anlaşılabilir. Bunun için önce ülkemizin 1980'lerden ikibinli yıllara geçirmiş olduğu değişimlerden bahsetmenin Terim fotoğrafının netleşmesine de katkıda bulunacağını, bunun ardından futbola ve Fatih Terim'i ikonlaştıran özelliklere geçmenin daha doğru olacağını düşünüyorum.

3. 1980'lerden İkibinlere Türkiye'de Değişim

Popüler mizah dergimiz Leman'ın 1989 yılında yayımlanan bir sayısının kapağında yer alan karikatürde, geneleve giden bir erkek ilişki kuracağı kadına artık klasikleşen şu soruyu sorar: "Buraya nasıl düştün?" Kadın ise bu soruya, " Her şey 1983'te ANAP'ın iktidara gelmesiyle başladı." diye cevap vermektedir. Belki bu, mizahın doğasından da kaynaklanan abartılı bir söylemdir. Ama 1980 askeri darbesi ve ardından iktidara gelen yeni sağ iktidarla birlikte ülkemizde zamanın Başbakanı Özal'ın çok sevdiği deyimle, önemli bir transformasyon (dönüşüm) yaşandığı açıktır. Bu anlamda, 1980 yılının ülkemizde önemli bir dönüm noktası olduğu yolundaki düşüncelere katılıyorum. 1980'li yıllarda baskıcı bir depolitizasyon dönemi sonrasında iktidara gelen yeni sağ, (yeni-muhafazakar, yeni liberal) darbenin ve depolitizasyon sürecinin devamı olarak, devlet, toplum ve ekonomi alanındaki ilişkileri yeniden düzenlemek yolu ile yeni bir toplumsal formasyon-hegemonya kurmak-oluşturmak doğrultusunda bir dönüşüm projesini yürürlüğe koymuştur. Bu dönüşüm sürecinde korporatist özellikleri ağır basan eski toplumsal formasyonu ideolojik ve kültürel düzeylerde yıpratmayı hedef almış ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır.

Bu dönemde iç ve dış dinamiklerin etkisiyle Türkiye'nin ekseninin hızla sağa kaymakta olduğunu ve hegemonya'nın daha da fazla sağda oluştuğunu ve 1980'li yıllarda ki yeni-liberal ve yeni-muhafazakar politikaların ülkemizin kültürel yapısını da önemli ölçüde dönüştürmüş olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönüşüm süreci bir yönüyle de popüler kültürel değerlerin olumlanması anlamında o güne kadar bastırılmış olanın geri dönüşünü temsil eder iken, topluma yeni bir dinamizm ve kendine güven duygusu aşılama da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Bunu yaparken de toplumu daha da sağa çekmeyi ve kapitalist değerleri ve yaşam biçimini topluma büyük ölçüde benimsetmeyi başarmıştır (Gürbilek:7; Yarar: 46). Kendinden önceki hükümetlere oranla, popüler kültür alanını dışlamayan ve merkeze çekmeye çalışarak bunu büyük ölçüde başaran Özal hükümeti, faydacı bir popülizmle, popüler kültür ile devlet arasındaki gerginliği yumuşatmayı başarmıştır. Bu arada, bireyciliğin ve kendine güvenin yükselişi ile mütevaziliğimizin giderek ortadan kalktığını ve yarışmacı bir dilin, bireycilik ve bireysel başarı nosyonlarının hızla daha da öne çık(artıl)dığını ve kapitalist başarı ve yaşam biçimi kriterlerine uygun olarak yeni popülist politikaların, doğal olarak, bireyci bir temele dayan(dırıl)dığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin 1980'li yıllarla birlikte, politik olarak da hücum futboluna geçmiş olduğu söylenebilir.

1980'li yıllarda yeni sağın hem dünyada, hem de ülkemizde yükselişi ile şekillenen hegemonya mücadelesinde, yeni sağın Türk toplumuna, büyük ölçüde, yeni eğilimler ve değerler benimsetmeyi başardığı ve bu değerlerin bir yandan bastırılmış duygularımızı ve muhafazakâr eğilimlerimizi olumlar iken, öte

yandan ülkemizde liberalizm rüzgarlarının estirildiğini söyleyebiliriz. Bu sentez ülkemizin muhafazakâr yapısına da uygun bir biçimde ekonomik liberalizm ve toplumsal-politik muhafazakârlığın bir sentezi olmuştur. Bu sentez ekonomik olarak dünya ile entegrasyonu öncelerken, öte yandan da yerel kimlikleri olumlama ve güçlendirmeyi temel almıştır. Yeni liberalizmle yeni muhafazakârlığın Türkiye’de başarılı olan bu sentezinden sonra, 1990’lı yıllar da ise artık hegemonyanın tümüyle sağa kaydığını ve sağ-ıçî mücadeleler içinde şekillendiğini görüyoruz.

Bu gelişmelerde ise reel-sosyalizmin çözülüşü, küreselleşme ve onun yan ürünü olan etno-milliyetçilikler, kapitalizmin aklanması ve rakipsiz kalışı gibi dış dinamikler ile, özellikle Kürt Sorunu ve bununla birlikte gelen sıcak çatışma ortamı ve ülkemizde İslamcı akımların güçlenmesiyle ortaya çıkan laik-şeriatçı gerilimi gibi, ülkemize özgü kimi temel dinamiklerinde önemli rol oynadığı söylenmelidir. 1980’li yılların sonunda başlayan bir süreçle birlikte reel-sosyalizmin çözülüşünün tüm dünyada kapitalist değer ve normların etkililiğini artırdığını görüyoruz. Bununla birlikte ortaya çıkan yeni durum bir yandan küreselleşme söylemini öne çıkarırken, öte yandan tüm dünyada etnik ve dinsel (yerel) kimlikler üzerine yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Kimlik meselesinin önem kazandığı bu yeni durumun içinde bulunduğumuz coğrafyada önemli ölçüde etkili olduğunu görüyoruz. Balkanlar da değişen dengeler ve Bosna’daki savaş, Çeçenistan ve Afganistan’da yürütülen mücadeleler, en başta Azerbeycan olmak üzere, Türki Cumhuriyetler olarak anılan ülkeler ile olan ilişkilerimiz, Körfez Savaşı süreci ve ülkemizde uzun süren ve binlerce insanın ölümüne, yaralanmasına ve göçlere neden olan sıcak çatışma ortamı ve güçlenen radikal İslami akımlar ülkemizi önemli ölçüde etkileyen süreçlerdir. Türkiye bu süreçte bir yandan ulusal bütünlüğünü koruma söylemini öne çıkarmak durumunda kalırken, öte yandan içinde yer aldığı coğrafyadaki çatışmalara da ilgi göstermekte ve bu mücadeleler içinde rol almak istemektedir. Bu süreç içinde kimlikle birlikte etnik ve dinsel aidiyet duygularının öne çık(arıl)mış olduğunu görüyoruz. Buna ülkemizde hiçbir zaman liberal olamayan, yerelliği ve muhafazakârlığı hep ağır basan sağın varlığı eklenince, sağ-ıçî hegemonya mücadelesinde daha önce radikal sağ olarak adlandırılan dinsel ve milliyetçi akımların daha önce hiç sahip olmadıkları bir güce eriştiklerini görüyoruz.

1990’lı yıllara sıcak çatışma ortamının beslediği tartışmalar ve gerilimler ile giren ülkemizde, bir yandan kapitalizm ve liberalizmle uyumlu yükselen yeni bir milliyetçilik dalgasını ortaya çıkarmıştır. Bunun yanısıra radikal İslami akımların güçlenmesinin ardından laikliğin korunması gerilimi de, birlik ve bütünlüğümüzün korunması gerilimine eklenmiştir. Tüm bunların, bir yandan korumacı tepkilerimizi öne çıkardığını ve kültürel anlamda içe kapanmamızı arttırmaya katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Öte yandan çatışmaların beslediği

militarizm ve krizlerin-çözumsuzlüklerin beslediği hayal kırıklıklarının otoriter yönelişlere zemin hazırladığını söyleyebiliriz. 1980'li yıllarda dışa açılma ve liberalizasyon politikaları ve depolitizasyon ile birlikte görece daha ılıman rüzgarların estiği ülkemizde, 1990'lı yıllarda bölünme korkusu ve sıcak çatışma ortamı ile şeriat tehlikesinin getirmiş olduğu kaygı ve korkularla birlikte, ülkemizde daha sert rüzgarların esmeye başladığını ve bu dönemde havaya daha hâkî yeşil (militar) tonların egemen olmaya başladığını görüyoruz. Bu dönemde sıcak çatışmanın ve ölümlerin sıradanlaşmasının beslediği şiddet ve öfke rüzgarları iklimimizde egemenliğini daha da artırmıştır. Kendimize olan güvenimizin azalmış olduğu bir yerde, bu güvenin abartıldığı bir söylemin yerleşmesi ve dışavurumunun doğal bir sonuç olduğunu düşünüyorum.

Yukarıda sözünü ettiğimiz iç ve dış dinamiklerin yanı sıra ticari televizyonların ortaya çıkışı ile birlikte radyo ve televizyon yayıncılığında 1990'lara kadar süren devlet tekelinin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan yeni durum ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim bugünümüzü etkileyen süreçlerde-dönüşümlerde önemli rol oynamıştır.

4. Futbolun Hayatımızdaki Yeri

Bilindiği gibi futbol dünyanın hemen her bölgesinde popüler sporların başında gelmektedir ve günümüz dünyasında futbolun hayatı haddinden epeyce fazla meşgul etmiş olduğu inkâr edilemez bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Bütün dünyada, geniş kitleleri peşinden sürükleyebilen, devinimi ve heyecanı yüksek, popüler bir spor dalı olarak futbol, basit, coşkuya açık ve eğlenceli bir spor dalıdır. Futbol oyununun demokratik bir yapıya sahip olması ve eşitlikçi ve kolektiflik kavramları üzerine şekillenmesi, bir örnek-basit oyun kuralları, basit oynanabilme koşulları ve tribünlerde taraftar kimliği altında tüm sosyal farklılıkların ortadan kalkması (büyük) kalabalıkların bu oyuna yönelmesinde önemli sayılabilecek etkenlerdendir. Futbol, günümüzde, kitle iletişim araçlarının da katkılarıyla, dünyanın her yerinde milyarlarca insan için görkemli bir ritüel olma özelliği kazanmıştır ve "büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek" tedir (Kıvanç:7; Sert:141, 50).

Birçok kez söylenmiş olduğu gibi futbol artık sadece futbol olmaktan çoktan çıkmış bulunmaktadır ve bu oyun dünyada bugün toplam 300 milyar doların döndüğü dev bir sektör haline gelmiştir. Büyük medya patronları, holdingerler, yükselmek isteyen politikacılar televizyonla birlikte futbolun giderek artan bu popüleritesinden politik amaçları ya da ekonomik çıkarları için yararlanmaya çalışmaktadır. Futbolun kâr getiren bir iş haline dönüşmesi, onun örgütlenme biçimini de, futbol etrafında örgütlenen toplumsal ilişkileri de dönüştürmüştür. Bu dönüşümde, dev bir endüstri haline geliş sürecinde futbolun görselliğinin ve

bize erişiminin televizyon aracılığıyla artması ve futbolun giderek bize daha da çok yakınlaşması, gündelik hayatımız içinde daha da çok yer almaya başlaması en önemli etkidir. Medyanın bu denklem içerisinde oynamış olduğu yaygınlaştırıcı rol futbol ikonlarının yaratılması ve sunulması işinin de medya dolayısıyla ortaya konması ve sürdürülmesi sonucunu doğurmakta, medya topluma, eldeki bu malzemeden elverişli idoller ve ikonlar sunmaktadır. Böylece aynı zamanda işe dönüştürülmüş olan futbol maçlarında oyun, oyun olma özelliğini yitirmiş bir olgu haline gelirken, bir yandan da bu işten büyük paralar kazanılmakta, buna ek olarak, şov dünyası, bu oyun(lar) aracılığıyla bir yandan kendisini meşrulaştırmakta, bir yandan da sistemin sürdürülmesinden yana olan olumsuz işlevleri yerine getirmektedir. Bir oyun olarak futbol medyaya bunlar için çok elverişli bir zemin ve bitmeyen, sürekli yenilenen malzemeler sunmaktadır.

Futbol gibi futbola olan ilginin de farklı anlamlandırma düzeylerinde kavranabileceğine inanıyorum. Futbolu anlamlandırma ve sevmeye biçimlerimizin tekil olgulara indirgenemeyecek bir çeşitliliği vardır. Fakat, futbol söz konusu olduğunda, standart-başat anlamlandırma düzeneklerinin ve söylemlerinin, diğer-muhafız anlamlandırma pratikleri üzerinde ezici bir baskı kurmuş olduğunu da görmezden gelemeziz.

İnsanın doğasında bulunan saldırganlık için, barışçı bir emniyet subabı ve savaşın barışçı ikamesi olarak da tanımlanan (Fişek, 27-30) spor olgusu içinde bugün en popüler olduğunu kabul edeceğimiz futbolun bu özellikleri de içerecek bir biçimde bir erkek oyunu olduğunu vurgulamak gerekir. Kişisel duygu ve heyecan duygularının dışı vurulmasını sağlayan modern bir ritüel olarak futbol geleneksel katılımcı eğlence ve kutlamaların karakteristiğini en yoğun biçimde taşıyan modern popüler pratiklerden biridir. Bütün sporlar gibi futbolda saldırgan dürtülerin boşaltıldığı ve dönüştürüldüğü alanlardan biridir. Dolayısıyla futbol dahil mücadeleyi esas alan bütün sporlar eril bir yapıya sahiptir ve bir erkek oyunu ve erkek eğlencesi olarak futbolun şiddet içeren bir yanı olduğunu da söyleyebiliriz. Kuralları konulmuş ve de estetize edilmiş bir şiddet-güç gösterisidir futbol. Futbol için "oyunun gerilimi hiç azalmayan, heyecan arayışının evcilleştirilmiş hali, dövüşün evrilmiş biçimi" demektedir Norbert Elias (Anan, Kıvanç:78,91). Kurallarının çok az değiştiği, beraberliğin yürürlükte olduğu ve sayısız da sonuçlanabilen yegane spor dalı olarak futbol, ciddiyetsizlik kaldırmayan, oyun disiplininin bozulmasının vahim sonuçlar doğurabileceği ve gücüzaferi elde etmek için doksan dakika disiplinli-dikkatli olarak sürdürmemiz gereken bir oyundur.

Spor tarihine baktığımız da, ilk sporların savunma-saldırı kökenli olduğunu görüyoruz. Karşı kaleye saldırı ve kaleyi savunmak üzerine kurulu bir oyun olan futbolun tarihine baktığımızda ise, kasabalar ve şehirler arasında oynanan bu oyunun kuralsız bir şiddete dayanan bir tarihi olduğunu görüyoruz.

Nasıl ve nerede doğmuş olduğu bir hayli tartışmalı olan, ama 12. yüzyıl da İngiltere adalarının birinci sporu konumunda olan futbolun bugünkü anlamda kurallara bağlı olmadığı ve oyuncu sayısında herhangi bir kısıtlama olmadığı bilinmektedir. Köyler-kasabalar arasında oynanan bu oyuna herkes katılmaktadır ve yüzlerce insanın katılmış olduğu bir eğlence olarak yaşanan bu oyun çıkan çatışmalar, kavgalar ve karmaşa nedeniyle yasaklanmıştır. Düzen bozucu özelliği ve isyan olasılığı da bu oyunun yasaklanma nedenlerinden olduğu söylenebilir. 17. yüzyılda yasakların kaldırıldığını ve kurallar konularak soyluların da bu oyunu oynamaya başladığını görüyoruz. Günümüz futbolu da büyük ölçüde bu kurallar ve kararlar üzerinden inşa edilmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi modern futbolun Türkiye'ye gelişi de İngiliz denizcilerin, tüccarlarının ve diplomat ailelerinin katkılarıyla olmuştur ve başlangıçta yasaklanan bu oyun daha sonra serbest bırakılmış, hatta teşvik edilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ilk profesyonel ligin 1950'li yıllarda kurulmuş olduğunu ve 1950'li yıllarda basındaki magazinleşme olgusuyla koşut bir biçimde geniş bir futbol kamuoyu oluş (turul)duğunu ve futbola olan ilginin daha önce görülmemiş düzeyde artarak ulusal boyuta taşındığını da hatırlamakta yarar var (Sert: 54-58; Fişek: 239).

Taraftar: Bugün *derby* maçlar diye adlandırmış olduğumuz olguların Bizans'taki maviler ve yeşiller örneğinde olduğu gibi, tarih boyunca ve özellikle ticaret merkezi olan-liman şehirlerinde rekabet mitleri olarak varolduğunu ve bu geleneğin bugün modernize edilmiş bir biçimde-futbol takımları aracılığıyla sürdürüldüğünü görüyoruz. Rekabet mitinin yaşayan örneği olarak futbol takımı taraftarı olmak, yerel ve ulusal kimliklerin temsilcisi olmak dışında, rasyonel ölçütlerle açıklanmayacak, bunlar ile ilişkisi oldukça zayıf olan bir bağlılık türüdür. Hepimizi aynı renk aşkında, aynı takımın taraftarlığında buluşturan ortak payda belirsizdir. Futbol meraklılarının, futbolseverlerin ya da futbol takımı taraftarlarının futbol dışında neredeyse hiçbir ortak yanının olmadığı söylenebilir. Bu akılla izahı güç tutkunun, farklı köken ve gruplardan gelen sahipleri, futbol ortak paydası içinde rahatlıkla iletişim kurabilmektedirler. Ama, taraftarlığın başlıca güdüsünün galibiyetten pay çıkarmak, galibiyete ortak olmak, galip-güçlü olanla bütünleşmek, bir başka deyişle de kazanan tarafta yer alma, galibiyetin eşsiz doyumunu tatma gibi istekler olduğu söylenebilir. Kazanmakla özdeş yani olan futbol takımı taraftarlığı, kişiyi yalnızlık duygusundan kurtaran bir tür aidiyet duygusu, hayali, ama başarılı, bir cemaatin üyesi olma imkanı sağlamaktadır. Bir oyun olarak futbol izlemek değil, aslolanın taraftarı olduğumuz kulübün galip gelmesi isteğinin, hep kaybetmiş olduğuna inanan bizlerin (kayıplarımızı telafi edici bir galibiyet yaşama arzusu olarak) kazanma isteği olduğu da söylenebilir. Galibiyetin taraftara armağan edilmesi geleneği de galibiyet duygusuna ortak olmaya gelmiş taraftarın bu arzusuna verilen karşılıktır. Köklü ve büyük bir ku-

lübün, (ve elbette başarılarla dolu bir geçmişe sahip) bir "camia"nın üyesi-bir parçası olmak duygusunun da kazanma güdüsünün yanında bir diğer önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan gündelik yaşantımızda ki yenilgilerimizi, doyuma ulaşamamışlıklarımızı, ertelenmiş ve engellenmiş olan tüm doyumlarımızı telafi edici bir niteliğe sahip olan futbol seyretmek edimi ve futbol tutkusunun; hiçbir özel çaba ve harcamaya gerek duymaksızın, vücudun enerji, deşarj olma, eğlenme, unutma, konsantre olma, adrenalin ve benzeri, her türlü ihtiyaçlarının giderilebilmesi için aracılık edebilecek bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Buna, bu engellenmiş doyumlarla dolu ölümlü dünyada, futbolun erotik cazibesi de diyebiliriz.

Tribün: Taraftarlığın getirmiş olduğu ritüellerin doğrudan sergilenebildiği tribünler, futbolun şiddet içeren yanının en iyi görülebileceği yerdir. Tribünlerdeki taraftar desteği de genel olarak delikanlılık-çete geleneğiyle bütünleşmiş bir küfürlü/sözel şiddete dayanmakta, tribünlerimizin dilinin ucunda her sözcük ve de her şarkı kolaylıkla küfre dönüşebilmektedir ve bu sözel şiddet içerisinde hakemlerin cinselliklerinin aşağılanmasıyla başlayarak, erkek egemen toplumun başat cinsel tercihleri ve anlayışı yenilenmektedir. Fallik imgelerle kurulmuş küfür retoriği ile oluşan bütün bu tribün söyleminin erkeğin fallik iktidarını kutlayan ve kadını nesneleştiren ve kadını sayılan tüm davranışları aşağılayan pornografik içerimlere sahip olduğunu görüyoruz. Ayrıca kara kartallar, yeşil tim-sahlar, aslanlar, vb. gibi anılan futbolcu ve takımlar eril simgelerle özdeşleştirilmektedir. Küfür, yani sözel şiddet ile birlikte tribün anarşisi, holiganizm vs. denilen ve müsamaha ile karşılanılan açık bir şiddetin de, bütün centilmenlik çağrılarına rağmen, tribünlerin gündeminden hiç düşmediği görülüyor. "Tribün de, hele de deplasman da, hayatta kalmanızın neredeyse şans olduğu durumlarla karşılaşmanız işten bile değildir." (Bknz.A.Çiğdem, Bora: 16). Bunun olağan sayılan bir durum olduğunu ve bu izaha gerek duyulmayan akıl-dışılığın göstermelik itirazlar dışında doğal kabul edildiğini söyleyebiliriz. "Şiddet, her taraftarın en doğal hakkı" gibi algılanmaktadır. Sahada estetize edilmiş-daha çok sembolik bir şiddet var iken, tribün ritüellerinde de düz şiddetin varlığı hiç eksilmemekte ve bazen holiganizm, bazen de milliyetçilik kisvesi altında ortaya çıkan eziklik duygusu, yıkıcı bir yol izlemektedir. Futbolun doğasında var olan estetik-şiddetin yanısıra, tribünlerde varlığını sürdüren sözel ve açık şiddetin de futbolun ve futbol takımı taraftarlığının bir parçası olduğunu görüyoruz.

Maç: Bugün futbolun arenalarına-stadyumlara baktığımızda, çim sahanın meydan savaşı yapılacak alanı imlediğini, kenar yönetiminin-kulübenin ise, kargah olarak yapılandırılmış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kulübe de istediğini oyunun akışına-savaşın seyrine göre cepheye süren, alan, değiştiren,

taktik ve talimat veren teknik direktör de, bu meydan savaşında başkomutanlığı ya da başka bir deyişle imparatorluğu üstlenmiş olmaktadır. Kaleyi savunmak ve karşı kaleye saldıırı inetaforlarıyla işleyen futbolda liberal söylemin işaret ettiği barış ve kardeşlik şarkılarından *daha çok* bir öç alma ve intikam izleğinin de rol oynadığını görüyoruz. Lig usülu maçlarda herkes herkesle karşılaşmaktadır ve her maçın rövanşı vardır. Bu, sonuçta herkesin kazanabilme umudunu gerek anlık zaferler yaşayabileceğı maç içerisinde, gerek galip gelebilecekleri maç sonunda ve gerekse yenilseler bile rövanş maçına kadar sürdürebilme olanağı sağlamaktadır. Bu açıdan modern lig usülu futbol her hafta izleyicisine bitmeyen bir yeniyi sunmaktadır. Gündelik yaşantısında türlü zahmet, eziyet ve gerilimler içinde yaşantısını sürdüren futbol takımı taraftarı kazanma güdüsünü tatmin etmeye çalışırken, oyunculardan da bu galibiyeti elde etmek için her şeyini vermesini ve profesyonelliğın doğasına aykırı bir biçimde şövalyece bir tutum takınmasını beklemektedir. Lig usulü her hafta yeni bir maç ya da iki maçlık rövanşlı kupa serileri ve bunun kitleselleşmesi her hafta yeni bir olguyu, bitmeyen bir yeniliğı ve de kırgınlıklarımızın, acılarımızın, yenilgilerimizin telafi edilebilir olduğı duygusunu her dem taze tutmak açısından önemlidir. Rövanş ve ezeli rekabet olgularının önem taşıdığı taraftarlık olgusu açısından *rekabet* duygusunun dayanışma duygusundan daha baskın olduğı görülüyor (Kıvanç:210).

Gol: Futbolun hedefi olan gol anı, taraftar ve oyuna katılanlar için şuurun kaybedildiğı bir coşum anıdır. Farklı kutlama pratiklerinin varlığına ve futboldaki kutlama kültürünün organik bir doğasının olmamasına karşın, sahalamızda görmeye alışık olduğumuz türden coşum ve kutlamalara baktığımızda bedenın denetim dışı kalma-orgazm hazzı tatma isteğıyle örtüşen yanları olduğunu görüyoruz gol hazzı yaşamının. Bir kültürel pratik olarak kutlama, kuşkusuz, oyunun doğasına bağıl değil, bu oyun etrafında inşa edilen kültürle ilişkili bir durumdur. Toplumsal denetimden sıyrılma ve anlamdan kaçma hazzı içinde, gol atma duygusu, yaşamış olduğumuz kültürün biçimlendirmesi ile daha çok eril-fallik imgelerle örülü bambaşka bir şeydir bizde, bir tür cezalandırmaya denk düşen. Golü atan futbolcunun tribünlere ya da kulübeye koşarken beden işaretleriyle fallik imgelerle dolu bir coşum anı yaşadığı ve sergilediğini görürüz. Bir cezalandırma olarak gol atmanın cinsellik anlayışı-algımsı ile örtüşen bir yanı da vardır. Futbolda bulunan karnavalesk yanda ise popüler basıncın denetim altında boşaltılmasına izin veren ve böylece geniş toplulukların denetim ve baskı altına alınmasını kolaylaştıran öğeler ağır basmaktadır. Dolayısıyla bu alanda sevişmelerimizi çağrıştıran, paylaşımlarımızı, dayanışmayı öne çıkaran bir dilden bahsetmek hiç de kolay değildir. Bundan ziyade, "yaşamsal öneme sahip saldırganlık ve cinsellik dürtülerinin kontrol edilmesi"nden söz etmenin daha anlamlı olduğunu düşünüyorum. Gol sevincinin iki yüzünden biri toplumsal

denetim dışına çıkma-hazza ulaşma dürtüsü iken, öteki yüzü de toplum tarafından onanma, kabul edilme ve hatta imrenilme bekleyen futbolun aidiyete, başarıya ve rekabete endekslenmiş konformist yüzüdür (Fiske, 125; Sert: 14).

Başarı: Ve kuşkusuz gol atmak ve sonunda galip gelmek bir başarı ölçüsüdür. Futbolun bugün enternasyonal bir dilinin olması, herkes tarafından kabul edilebilir-ölçülebilir somut başarı ölçütlerine sahip olması önemlidir. Güzel futbol üzerine değişik yorumlar yapılsa da kazanmanın, kazanamazsan kaybetmemenin esas olduğu futbolda, başarının ölçülebilir ve herkes tarafından anlaşılabilir bir basitlikte olması önemlidir ve televizyon aracılığıyla da bu başarının daha geniş kitlelerle bütünleştirilmesi kolaylaştırılmaktadır. İçinde bulunulan kültürel-politik iklime uygun olarak futbol üzerinden oluşan kamusalılık-bir başarı kriteri olarak- başka şeylerin yerine ikame edilebilme özelliğine sahiptir. Futbolda galip gelmenin başka mağlubiyetleri teselli-telafi edici bir özelliğinin olması bu oyunun cazibesini artıran önemli öğelerden birisidir.

Futbol Muhabbeti: Sonuç ve skorun maçı seyretmiş ya da seyretmemiş herkes tarafından kolayca anlaşılabilir olması ve futbolun basit-evrensel dili futbolla ilgili konuşmaların, ya da başka bir deyişle futbol muhabbetinin demokratik olması sonucunu doğurmaktadır. Hayatta en kolay edinilen kimlik olan futbolsever ve taraftar olmak, hiçbir özel bilgi birikimine, tecrübeye ve öğrenme çabasına gerek duymayan futbol muhabbetine (taraftar veya futbolsever olmanın verdiği doğal hakla) çekincesizce katılabilmemiz ile, erkekler için kolay iletişim kurabilmenin yolunu açmaktadır. Öte yandan özellikle ülkemizde siyasetin neredeyse hilebazlık ve düzenbazlık ile özdeş olarak algılanması, böylece siyasetin aşağılanmasının yanı sıra, sahici bir politik kimlik edinme yolundaki bir çabanın bizlerin yaşamını açık bir tehdit altında bırakabileceği gerçeğine karşı, futboldan-takımdan konuşmanın hiçbir sakıncası yoktur ve neredeyse hemen herkes (yani her erkek) tarafından ilgi ile dinlenir, saygıyla ve hatta sempatiyle karşılanır. Futbol ilgisi herkes tarafından meşru kabul edilen bir ilgidir. Cinselliğin ve politik kimliğin büyük ölçüde baskılandığı bir toplum da meşru bir ilgi olarak futbol tutkusu bize uyumlu ve itaatkar çılgınlıkların önünü açmaktadır (Kıvanç: 11-16; Sert:139).¹

1. Futbol tutkusu ve futbolun popülerliği sözkonusu olduğunda bunu rasyonel nedenlerle açıklamanın güç olduğu görülüyor. Bu yüzden çok katmanlı analizleri kullanmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Freud'un düşünceleri, şeyleşme ve yabancılaşma kavramları, ideoloji üzerine düşünceler ve feministlerin yapmış oldukları çalışmalar bu analizleri zenginleştirebilir. Fakat, erkeklere özgü-erkek kültürüne ait futbol olgusunu çözümlenmeye çalışırken, feministlerin kadınlara yönelik ürünlerin çözümlenmelerinde yapmış oldukları gibi, bu ürünleri "şefkatli okumalara tabi tutmanın" da doğru olmadığını düşünüyorum. Bugün futbol üzerine düşünen-yazan birçok insanın futbol tutkunu olmasının yanısıra inceleme nesnesi ile kendileri arasındaki mesafeyi

Futbol açısından baskın olan tavrın onun dayanışmacı değil rekabetçi niteliği, barışçı değil şiddete yatkın yüzü ve oyuna değil, skora ve sonuca, yani başarıya ve performans ilkesine bağımlı yanı olduğunu görüyoruz. Modern futbol oyunu eşitlikçi olmasına ve kolektiflik özelliklerine karşın, onu dayanışmacı özellikleri ağır basan bir oyun olarak nitelemek zordur. Futbol, bugün, bir takım oyunu olmaktan daha çok, yıldızları aracılığıyla bireysel yeteneklerin sergilendiği bir oyundur ve bugünkü futbol, rekabeti temel değer olarak yerleştirmiştir.²

5. Spor Politikalarında Dönüşüm ve Televizyon Futbolu

1980'li yıllarla birlikte ülkemizde spor politikalarında da, diğer alanlarla koşut bir biçimde, dönüşümler yaşandığı gözlemlenmektedir. Korporatist bir gelenek içinde, spor politikalarının dayandığı kitle sporlarını geliştirme projeleri yerine, 1980'lerle birlikte devletin sportif alana daha popülist ve faydacı bir şekilde yaklaştığını ve bu anlamda popüler sporlara verdiği önemi artırdığını ve geniş kitleleri etkileme gücüne sahip bir olgu olarak popüler sporlardan daha çok yararlanma düşüncesini öne çıkardığını söyleyebiliriz. Kitle sporlarının gelişimi projesinin yerini popüler-görsel sporları geliştirme projesinin devralışı dönemin spor politikalarının ve dolayısıyla futbol ile kurulan ilişkinin temelinde yer almaktadır. Futbolun, daha doğrusu profesyonel futbolun gelişmesinin politik olarak desteklenen bir proje olduğunu görüyoruz. Popüler kültürün merkeze çekilmesi ve artık dışlanmamasıyla koşut bir biçimde, kitleler üzerindeki etkisi nedeniyle futbolun desteklenmesi, politik kamusalığın ve erotik duyularımızın yerini alabilecek ölçüde bir popülerliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde toplumsal yaşantımızda gözlemlenen ve topluma yeni bir dinamizm kazandıran kendine güven duygusunun artmasının doğal olarak futbol alanında da yankısını bulmuş olduğunu kolaylıkla gözlemleyebiliriz (Yarar:48-50).

Televizyon Futbolu: Televizyon'da futbol yayınları ve bunların izlenme sürelerine baktığımızda bu yayınların başka hiçbir tekil konu ya da ilgi alanıyla

koruyamamaları, kültürel çalışmalar geleneğinin de etkisiyle bir popüler kültürel pratik olan futboldan direnişçi-muhafif, özgürleşimci ve demokratik içerikler çıkarma işini zorlamaları futbolun hayatımızdaki yerini sağlıklı bir şekilde değerlendirmenin önünü tıkıyor gibi görünüyor. Aşka bahane aramasak ve sevdiğimizi olduğu gibi kabul etsek ve anlamaya çalışsak, onu demokratik dönüşümlere aracı olması umudu olmadan da sevebilsek daha iyi olur gibi geliyor bana.

2. Bugünkü futbolun dayanışmayı ve eşitliği hayatlarının merkezi değerleri haline getirmeye çabalayanlarla artık bir ilgisi kalmamıştır. Dolayısıyla amatör bir futbol için alternatif model önerisi geliştirmekte, bir direniş seçeneği olarak sivil takımlara özlük duymakta (Bknz. Takımdan Ayır Düz Koşu), futbol etrafında örgütlenen kamusalılık içinde kendine herhangi bir yer bulacak gibi görünmemektedir.

kıyaslanmayacak kadar çok yer tuttuğunu görüyoruz. Televizyon yayıncılığındaki değişim ve gelişim içinde futbol ile ilgili yayınlar çok önemli yer tutmakta ve futbolun kitlesel bir medya eğlencesine dönüşmesi sürecinde futbol oyununun medyatik yeniden üretimi, kendine özgü bir televizyon gerçekliği getirmekte-yeni bir ürün yaratmaktadır: Televizyon Futbolu. Bu da futbolun artık bir televizyon sporu, daha doğrusu televizyon oyunu, olması olgusunu da beraberinde getirmektedir. Günümüzde futbol dünyası televizyonun mutlak kontrolü altındadır. Öte yandan, futbolun izler kitlesi, reklam sektörü için, başka hiçbir zaman ve hiçbir yerde ulaşılamayacak büyüklükte bir alan oluşturmaktadır.³ Bundan hareketle bir yandan kitlelerin futbola olan yoğun ilgisi, televizyon aracılığıyla, maddi kâra dönüştürülmekte iken, öte yandan futbol, medyanın ve içinde bulunduğu sistemin devinimine katkıda bulunmaktadır. Stadyumlardan elde edilen gişe gelirlerinin ancak bazı standart giderleri karşılayabilecek düzeyde olması ve sponsorluk ve reklam paraları olmadan profesyonel futbolun finansmanının artık mümkün olmayışı, bir gösteri işine dönüşen futbolun, televizyona bağımlılığını pekiştirmektedir. Kâr getiren bir iş haline dönüşen futbolun yeni örgütlenme biçiminde merkezi yeri televizyonun aldığını ve günümüzde futbol hayatının artık televizyona göre örgütlenmekte olduğunu görüyoruz (Sert:134).

Futbol oyununun medyatik yeniden üretimi açısından televizyonun kontrolünde oluşu, onun izlence-oyun-şov gibi niteliklerini öne çıkarmaktadır. Futbol izleyicileri birer tüketici olarak kabul edilmekte, futbola olan ilgi bu sayede artırılmaya ve canlı tutulmaya çalışılmakta ve bunda da çok büyük ölçüde başarılı olunmaktadır. Böylece bir yandan para kazanılır iken, öte yandan medya kendini ve içinde bulunduğu sistemi sunduğu eğlence ve enformasyon aracılığıyla meşrulaştırmakta, geniş kitleleri oyalamakta ve onların bu yolla denetim altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Bunu yaparken de ikonlar yaratarak işlemektedir. 1990'lı yıllarda ticari televizyon kanallarının ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte futbol yayınları üzerinde sürdürülen savaş ve futbol kulüplerinin en önemli gelirinin televizyon yayınlarından gelen paralar olması gerçeği futbolun magazin kültürümüzün-şov dünyamızın ayrılmaz bir parçası olması sonucunu beraberinde getirmiş ve bu durum futbolcular, kulüp yöneticileri, teknik adamlar, futbol yazarları ve yorumcularıyla aramızdaki mesafenin daha da kısılması, daha da yakınlaşmamız sonucunu doğurmuştur.

3. Bu konuda , bkz. Andreas Klose, Televizyon Futbolu, 'Futbol ve Kültürü' içinde, S.373-380) Futbolun görkemli-efsanevi vitrini ile reklamın büyü ve düş ile örülü söylemi kolaylıkla örtüşebilecek öğelere sahiptir. Futbol yayınları arasında yer alan reklamların başta otomobil ve traş bıçağı reklamları olmak üzere güç-hız ve performans çağrıştıran eril imgelerle dolu olduğunu görüyoruz. Futbolun sahip olduğu eril erotik cazibe, televizyonun sahip olduğu erotik cazibeyle birleştirilmektedir.

Televizyon da futbol izleyenlerin çoğunluğunun da kulüp taraftarı, özellikle de üç büyük kulübün taraftarı olması ve kulüp taraftarlığının ticari unsurunu göz ardı eden bir futbol yayıncılığının tiraj-rating açısından kesinlikle başarı şansının olmaması gerçeği, televizyonda futbol yayınlarının-programlarının biçimlenmesinde en etkili öğedir. Televizyonda futbol ile ilgili yapılan programlara baktığımızda bunların ezici bir çoğunluğunun futbol muhabbeti denilen olgunun devamı niteliğinde yapılandırılmış olduğunu görmekteyiz. Kahvelerde, sokakta ya da evlerde sürdürülen erkekler arası bir etkinlik türü olarak futbol muhabbeti, televizyonun da katkılarıyla hayatımızda önemli yer tutmaktadır. İlgiyi hep canlı tutmak çabasını esas alan bir televizyon programı formatında düzenlenen futbol yayınlarının (televizyon futbolunun farklılıkları göz önüne alındığında) futbol etrafında örgütlenen toplumsal ilişkileri de, futbolun algılanma biçimini de önemli ölçüde dönüştürmüş olduğunu görüyoruz.⁴ Bu programlarda futbol, kışkırtılan bir söylemle ele alınmakta ve heyecan katsayısı ilgiyi hep maksimum düzeyde tutabilecek şekilde düzenlenmeye çalışılmakta ve spor-futbol yazarlığı ya da yorumculuğu bir kenara bırakılarak takım yazarlığı ve taraftarlığı öne çıkarılmaktadır. Bu durum ezici çoğunluğu üç büyük takımın taraftarı olan izleyiciler tarafından ciddi hiçbir itirazla karşılaşmamaktadır ve artık kanıksanmış bir olgu haline gelmiştir. Böylece "uzman kılığına girmiş taraftarlar" muhakeme ya da akıl yürütmekten daha çok duygularını yorum statüsünde aktarmakta, ilgiyi her dem canlı tutabilmek için de heyecanı yatıştırmaya değil çoğaltmaya çalışmakta ve tribünlerde ki sözel ve açık şiddet bu taraftar-yazarlar tarafından sıcak tutulmaktadır. Bu programları izleyenler arasında ezici çoğunluğun çabuk özdeşlik kurabildiği konuşmacılar ise muhakemeye fazla önem vermeyen, buna karşılık, gönülden geçeni dillendirmekte başarılı olanlardır (Kıvanç: 11-16, 27-65).⁵

Ticari radyo ve televizyonlar elitist bir dilden kaçınır ve popüler olma kaygısıyla çaba gösterirken, sokağın diline dönmüşlerdir. Futbol da hem medya tarafından sunulan biçimiyle, hem de yaşamın diğer alanlarıyla ilişkilene biçimleriyle ideal erkek imajları, ya da başka bir deyişle popüler erillik imajları etrafında biçimlenmektedir. Erkek taraftarın kimliği ile bütünleş(tiril)en futbol yayıncılığı da, rasyonel boyutu geri iterek ve emotional boyutu abartarak (profesyonellik anlayışının tam tersi olarak) bizi akıl-dışı kahraman(lar)dan, olağanüstü yeteneklerden-önderlerden ve otorite ve şiddetten medet ummaya yönlendirmektedir.

4. Televizyon yayınlarının da katkısıyla kışkırtılan bu muhabbet türü, insanların bilgi edinme, bu bilgiyi kullanma, muhakeme etme, fikir yürütme süreçlerinde de etkili olduğunu düşünüyorum.

5. Medyanın yaptığı ve yapmak istediği uymakla-yapmakla yükümlü olduğu şeye, yani spor ve gazetecilik etiğine tümüyle aykırı bu durum oluşturmaktadır. Türkiye'de futbol medyası, objektiflik ölçütleri ve toplumsal sorumluluk içinde, izleyerek aktarmakla sorumlu olduğu nesnesi ile arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmıştır.

6. Fatih Terim: Türkiye Bu Tadı Seviyor

Zamanın ve tribünlerimizin ruhunun yer aldığı bu fotoğraf içerisinde Fatih Terim ikonunun kurucu öğelerine, yani neler üzerinden inşa edilmiş olduğuna ve öne çıkan ya da çıkarılan özelliklerinin neler olduğuna baktığımızda ise, Terim'in futbolun ruhuna uygun olarak erkeksi özelliklerle inşa edilmiş bir ikon olduğunu görüyoruz. Baba, patron, abi, imparator, v.b. Kısacası, Fatih Terim tümüyle ataerkil geleneğin temsilcisi bir ikondur. Terim'in söylemindeki megalomanilik, asi, kavgacı ve mağrur tavrını; küstahlığın, sürekli hareketli, hırslı ve otokrat-baba tavırlarının, Fatih Terim'i futbolculuğundan beri inşa eden stilistik özellikleri olduğunu biliyoruz. Güçlü, başarılı ve aktif olma Terim'in de sahip olduğu temel erillik imajıdır. Bu otoriter-baba tavrı, yüklenmiş olduğu teknik direktörlük görevinin de futbol seyircisi açısından başkomutanlık mertebesinde oluşu ve oyunun akışını mutlak denetleme otoritesinin kendisinde oluşu ile bütünleşince ikonografik anlam oluşturmaktadır.⁶

Fatih Terim hakkında yayımlanan yazılar, yazı dizileri, özel ekler, kitaplar v.b. bize her ikonun tarihinde olduğu gibi Terim'in de bir resmi tarihi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda tarih adeta yeniden yazılmaktadır. Kuşkusuz bir ikon ile kendisi aynı şey değildir. İkonun sunumunda başarılar ve kitleyle uyumlanacak özellikler parlatılır iken, sevimsiz sayılabilecek olgu ve olaylar ise gözden irak tutulmakta, ortaya çıkmasına pek izin verilmemektedir. Çünkü ikon kendisine tartışmasız bir saygı duyulacak kişi ya da nesne olmak durumundadır.

Terim'in delikanlı duruşu, öfkesi, hareketli ve şiddete yatkın görünen tavrı onun futbolun izleyicisi olan kitle ile kurmuş olduğu ilişki-iletişim açısından çok önemlidir. Her şeyin en iyisini ve en doğrusunu ben bilirim edasının da rasyonel yollarla ikna edilmeyi pek istemeyen izleyiciler ile kurulan iletişim ve imparator-teba ilişkisi açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Terim'in öfkesi ve öfkeli duruşu, öfkenin ve arzunun sertliğinin erkeksi bir tarzda dile getirilmesi ile ilgili bir olgudur. Değişik biçimlerde medyanın Terim'in öfkeli tavrını yansıttığını ve bu tavrı genel olarak olumladığını, hatta kimi zaman, tamamı erkek olan futbol yazarları ve yorumcuları tarafından, bu öfkeli tavrın yüceltildiğini söyleyebiliriz. Toplumu sağlam düşünce ve analizlerle değil bu şekilde etkileyebileceğini iyi bilen medya da, Fatih Terim'de inancın zaferi, yüreğini ortaya koymak, savaşı kazanmak, düşünce de galip gelmek gibi söylemleri sıklıkla kullanmaktadır. Abartılı bir özgüven duygusu tavrının temsilcilerinden

⁶ Bilindiği gibi medyada yayımlanan erkek resimlerine baktığımızda, erkekler genellikle bedenleri ile öne çıkarılmamakta ve kadın resimlerinin gizemli, arzulu, şehvetli, durağan ve edilgen olmasına karşın, erkekler resimlerde hareketli, asi, kavgacı, mağrur biçimlerde sunulmaktadır.

olan Terim, gücün sınırlarını zorlayan bir söylemle tümüyle eril bir performans tutkusuna cevap vermekte ve tribünlere karşı bitmeyen ergenliğimize seslenen bir delikanlı duruşu sergilemektedir.

Terim ikonunu inşa eden bir başka özellik Terim'in sıradanlığıdır. Zevkleri, beğenileri, yaşam tarzıyla bizden biri olarak sunulmakta, öyle gösterilmektedir. Söyledikleri, konuşmaları ve konuşma tarzı sokağın diliyle uyum içerisindedir. Böylece bir yandan kitle kendisiyle kolayca özdeşleşebilir ve kendilerinden biri olarak onu kabul eder iken, öte yandan bizinkiler böyle de yenebilir ötekileri duygusunu yaşatmaktadır. Çalıştırmış olduğu Galatasaray futbol takımını 4 kez üst üste şampiyon yaparak ve UEFA kupasını kazanarak, hiçbir Türk futbol takımının gerçekleştiremediği, hatta yakınına bile varamamış olduğu, daha önce örneği görülmemiş başarılarla imza atmış ve İtalya'da devam ettiği antrenörlük kariyeri ile de, (yine bir ilk olarak) bu başarısını uluslararası arenada sürdürmeye ve ülkemizi uluslararası alanda temsil etmeyi sürdürmeye aday olan Terim'in bizden biri olarak kabul edilmesi önemlidir. Sıradanlığı, Anadolu delikanlısı vasıflarıyla bizden biri olan Terim, yerel bir kahramandır. Adana'da doğmuş ve zor koşullarla mücadele ederek, özünden taviz vermeden, uluslar arası alanda başarılarla imza atmış bir yöneticidir (Futbol takımı olsa da yönettiği, Terim'in ikon olmasında yönetici olması önemlidir.). Bu başarı öyküsü, bu şekilde de başarıya ulaşabileceğinin somut bir kanıtı olarak, özümüzü koruyarak başarıya ulaşma-değişmeme, delikanlılıktan taviz vermeme isteklerimize verilmiş bir yanıttır. Terim'in teatrallığı, şov meziyetleri, karizmatikliği, öfkeli-mağrur delikanlı duruşu ve öte yandan kolay yakınlık kurabildiğimiz sıradanlığı ile izleyiciye aktarmış olduğu libidanal enerji bir erkek-televizyon oyunu haline dönüşen futbolda erkek izleyici ile bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Türk milli futbol takımının kaptanlığını yapan ve kendi zamanında 50 kereden fazla milli olarak milli olma rekorunu elinde bulunduran ve daha sonra teknik direktör olarak Türk milli futbol takımını ilk kez Avrupa şampiyonası finallerine taşıyan Fatih Terim, milli bir kimlik taşımaktadır. Bunların yanısıra popüler Türk milliyetçiliğinin tezahürünün en iyi görüldüğü alanlarda, yani Avrupa kupalarında, Galatasaray futbol takımı ile başarılar yaşayan ve sonuçta 2000 yılında bu takımla UEFA kupasını kazanan Fatih Terim'in bu millilik vasfı taçlanmıştı. Şimdi de İtalya'da sürdürdüğü antrenörlük kariyeri ile ülkemizi temsil etmeye devam ettiği kabul edilmektedir. Milli takım kaptanlığı ve antrenörlüğünden başlayarak UEFA kupasına ve Milan teknik direktörlüğü'ne kadar uzanan çizgide devam eden bu millilik vasfı, kendine yönelen ve yönelebilecek olan eleştirilerde bir oto-sansür uygulamasına neden olmaktadır. Türk emniyet teşkilatının önde gelen isimleri ile kurmuş olduğu yakın ilişkileri de arkasına alan tehdit gücünün yanı sıra, onun bu yerellilik ve millilik vasıflarının, kendisine yönelik değerlendirmelerde dikkatli bir tavır içinde olunmasına

yol açtığını ve eleştirilerde bile milli değerlere saygı tavrının öne çıkmış olduğunu, bunun da Fatih Terim'e bir tür dokunulmazlık zırhı sağladığını düşünüyorum. Terim hakkında eleştirilerde ve olumsuz yargılarda bulunmak, yüce devletimizin ve necip milletimizin ali menfaatleri aleyhinde konuşmanın getirebileceği tedirginlik ve kaygılarla dolu olmaktadır ki, bu korku ve kaygıda devletimizin ceberut gücünün kendini gösterebilme ihtimali de rol oynamaktadır.

Terim'in başarısının milli bir başarı mı, kişisel bir başarı mı, yoksa Galatasaray Futbol takımı ile birlikte elde edilen kolektif bir başarı mı olduğu tartışılmalıdır. Bu başarılarının ülkenin tanıtımında oynadığı rol gereksiz bir sıklıkla vurgulanmakta, böylece, bir ikon olarak Fatih Terim'e, "milli menfaatlerimiz" için yapmış olduğu işlerden ve bize güven aşılamış olduğundan dolayı şükran duymamız talep edilmektedir. "Milli menfaat" etrafında örgütlenen bu söylemin içi boştur ve bu bağlamda Terim'in kendisi ve futbol camiası dışında kimseye sağlamış olduğu somut bir yarar yoktur. Başarıyı paylaşmak konusunda cömert davranmasına alışık olmadığımız Terim'in, bu başarılarından kendine ayırdığı payın ve ona atfedilen başarıların medyada gerektiğinden fazla yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu milli dava haline gelmiş futbol maçları olgusu, Terim'in profesyonelliğini ve futbol aracılığıyla kazanmış olduğu paraları gözden irak tutmaktadır. Gizlenen ya da pek gündeme gelmeyen Terim'in profesyonelliği ve bunun karşılığında elde ettiği gelirdir. Bu da, Terim'in antrenörlüğü sanki para için değil de amatör bir hevesle, renk aşkı ya da "milli menfaatler" için yapmış olduğu gibi, yanlısamaya açık bir durum yaratmaktadır. Oysa, Terim iyi paralar kazanan ve oldukça lüks yaşayan biridir. Fakat kazancı ve lüks yaşamı gözden irak tutulmaktadır. Fatih Terim, aynı zamanda, işini çok iyi yapmaya harcamış olduğu kadar ekstra bir mesaiyi de ikonluğunu sürdürmek konusunda harcayan, kendi ikonluğunun ve bunun bileşenlerinin neler olduğunun farkında birisidir. Dolayısıyla bu ikonun kurucu özelliklerine karşı herhangi bir eleştiri ya da saldırıyı, bu millilik vasfını 'biz' derken de ön plana çıkararak ve kişiselliğinden yalıtıp genelleştirerek, kimi zamanda şiddet-tehdit içeren bir söylemle bertaraf etmektedir hemen. Konuşurken, kendisini var eden tüm ilişkiler ve değerler adına belki ve küstahlığının bir yansıması olarak "ben" değil "biz" demeyi tercih etmesiyle oluşturduğu söyleyiş biçimi, Terim'in kibir ve küstahlığını pekiştirmektedir.⁷ Terim'in bu küstahlığı ve kibri ile kitlelerin arasındaki ilişki, çelişkin öğelere sahiptir. Bu bir yandan pervasız-küstah olma arzusuyla, öte yandan tabi olma ilişkisiyle birlikte yürümektedir.⁸ Bu pazarın bir parçası olmasına, önemli paralar

7. Adorno'nun dediğince " biz derken aslında bcnı kasdetmek, hakaretlerin en örtülüsüdür" (*Minima Moralia*:196)

8. Terim'in Türkiye ve İtalya'daki medya ile ilişkilerini Bersay Stratejik İletişim Danışmanlığı şirketinin üstlenmiş oluşu da ve bu şirketin Fatih Terim'i uluslararası alanda daha fazla ve pozitif tanıtımı hedeflemesi, Terim'in imaj işini amatörece yapmadığının kanıtı olarak karşımızda durmaktadır (*Radikal*, 20 Haziran 2001). Yani ölü top organizasyonlarına önceden çalışılmıştır.

kazanması ve hatta önemli paralar karşılığı reklam filmlerinde oynamasına rağmen medyaya mesafeli ve üstten bakan duruşu, kendisini inşa edilmiş değil de sadece kendi kişisel çabası ve becerisiyle, bir yandan machismo etiğinin bir parçası olarak, sadece kişisel çabasıyla, başarıya ulaşmış bir yalnız kahraman gibi, öte yandan da milli bir değer gibi sunması onun ikonluğunu pekiştiren özelliklerdendir. Bilindiği gibi, halkla birlikte seçkinlere karşı özdeşlik formülü tüm popülist retoriğin esasını oluşturmaktadır. Bence, medya gibi, Fatih Terim'de bunun farkındadır.

Terim'in, ülkemizin tutucu aile anlayışına uygun olarak, aile hayatının gizliliği ve tartışılmazlığı da onun otoriter-baba tavırlarını pekiştirmektedir. Terim ikonunda ailesi, içinde bulunduğu kültürün anlayışına uygun olarak öne çıkmamakta ve özel yaşamı gözden ırak olmaktadır. Özel yaşamı konuşulmadığı gibi, şampiyonluk görememiş futbolculuk döneminin ve başarısız olduğu Göztepe ve Ankaragücü antrenörlüğü dönemlerinin de medya tarafından pek gündeme getirilmediğini görüyoruz. Ayrıca, Terim'in eşi Fulya Terim'in Fatih Terim'i medenileştirici, centilmenleştirici bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Buna bir tür ehlileştirme işlevi de denilebilir. Bu, modern bir evlilikle yeni kentli erkek statüsünün kazanılması ve maçoluğun değerlerinin centilmenlikle birleşerek Fatih Terim'in böylece çağdaş bir şövalyeye dönüş(türül) mesi gibi kabul edilebilir. Ailesi hakkında medyada söylenen şey –ulusal nitelikte bir başarı için onun özveride bulunarak -ailesini ihmal etmekte olduğu ve onların da yine aynı nedenlerle özveride bulunarak ondan mahrum oluşu özveriyle sineye çekmekte olduklarıdır. Bu özverileri sayesinde hepimizin kendilerine minnet borçlu olduğumuz Terim ailesinin bu özverilerinin hiçbir maddi karşılığı olmadığı da bilinmektedir.!

Daha önce sözü ettiğimiz olduğumuz 1990'lı yılların daha militer renkleri ve rüzgarları ile otoriter eğilimlere sempati ile bakan, şiddetin kanıksandığı bir dönem ve yükselen yeni milliyetçilik, yukarıda sözü edilen öğelerle birleşmekte ve Fatih Terim ikonunun zirvesine ulaşmasında etkili olmaktadır. Terim, ülkenin tarihinde rasyonelin tıkanıp, irrasyonel olanın sahne aldığı, sokağın dilinin egemenliğini alabildiğine artırdığı, şiddetin sıradanlaştığı ve geriye yönsemeci-otoriter beklentilerin artmış olduğu bir dönemde sahne almıştır ve kişiliği ve sunuluş biçimiyle dönemin bu özellikleri ve beklentilerine cevap vermektedir. Yurdum insanının otoriter baba-hami-önder arayışlarıyla Fatih Terim'in stilistik özellikleri uyuşmaktadır. Terim örneğinin iyi anlaşılması için otoriter tavır ve politikalar ile kitlelerin psikolojik gereksinimleri arasındaki bağların izinin sürülmesi gerekir. Terim bir yanıyla dışa açılma sürecinin getirmiş olduğu yeni özelemlere, yeni değerlere ve yeni ilişki biçimlerine uygun bir resim iken, öte yandan da hayata karşı öfkemize, Avrupa'ya (ya da kadınları) cezalandırma ve rövanşı alma isteğimize cevap vermektedir. Ayrıca, muhafazakâr aile yapı-

mıza, cinsellik anlayışımıza ve kültürümüzde egemen olan erkeklik nosyonlarına uygun delikanlı vasıflara sahiptir ve bu duygularla örülü arzu ve korkulara cevap vermektedir.

Terim'in sporla bağlantılı olan kariyerine aşırı rağbet edilmesi ve onun liderlik özelliklerinin futbolu çok aşan ölçülerde vurgulanması ve hepimize örnek bir kariyer olarak sunulması, ancak, futbolun hayatımızda başka şeylerin yerine geçebilme özelliği ile, tıpkı cinsellik gibi, olağanüstü dönüşebilirlik özelliği ile açıklanabilir. Terim'in tümüyle eril imgelerle inşa edilmiş, futbolun doğasına çok uygun düşen başarı ikonu ve otoriteryan kişilik özellikleri ile dolu önder karizması, bu ikonun içinde barındırmış olduğu şiddet, toplumun tümünün geleceği açısından, içinde demokratik ve insan haklarına dayalı bir toplum vaadini barındırmadığı açıktır. Ayrıca, sporla bağlantılı bir kariyere bu kadar rağbet edilmesinin, Dawid Rowe'in öne sürmüştüğü gibi, daha güçlü ve prestijli, (toplumsal açıdan daha yararlı) mesleklerde olan ilerleme derecesi ve başarı ile ters orantılı olduğu iddia edilemese bile (Rowe: 178), bunların birbiriyle ilişkisinin çok zayıf olduğunu, yaşanan tarihe bakarak söyleyebilmek mümkündür. Bu da kriz üzerine büyük sermayenin yaptırmış olduğu birlik-beraberlik ve kendine güven (İletişim Platformu) reklamlarında en başarılı Türk'lerden biri olarak, Fatih Terim'in, futboldan hareketle, "Her alanda yetenekli gençlerimiz var. Yeter ki, onlara imkan tanınsın" söyleminin içeri boşlukta bırakmaktadır. Terim'in otoriter ve erillik yüklü futbol takımı teknik direktörlüğü tarzı ve üslubunun iş yerlerimize, okullarımıza, hastahanelerimize, kamu kuruluşlarımıza ve kamusal mekanlarımıza yayılmasının, zaten yeterince daraltılmış ve baskı altına alınmış hayatlarımızı iyice çekilmez-katlanılmaz hale getireceğini düşünüyorum. Bu üslup olsa olsa toplumun enerjisini denetim altına almak isteyen ve ondan maksimum verim ve kâr elde edilmesini amaç edinen egemen sınıf ve kesimlerin tercih edeceği bir yönetim biçimi olabilir. Zaten, Terim'i futbolun dışında da lider-önder karizması-örneği olarak lanse eden ve bu türden toplantıların baş konduğu haline getirenler yukarıda sözü edilen bu kişi ve kuruluşlar ile gündemi onlar tarafından belirlenen kitle iletişim araçlarıdır.

Fatih Terim ikonu etrafında oluşturulan ve kapitalizmin iş etiğini yansıtan yeni pazarlama stratejileri olan: toplam kalite yönetimi, takım ruhu (ama lideri olan), performans planlaması gibi uygulamalarla bütünleştirilmeye çalışılan söylemin hiçbir yenileştirici öge taşımadığını görüyoruz. Bu söylemler bildik-tanıdık ve bir o kadar da sıradan olan ataerkil kapitalist norm ve değerlerin, machismo etiği eşliğinde yinelenmesidir. Bu özelliği ile de bir yandan eril bir tutku olarak futbolun içinde barındırdığı şiddete uygun bir cevap olurken, öte yandan da şiddetin iyice sıradanlaştığı toplumsal yaşamımızda adaletin otoriter yollarla disiplin altına alınarak ve şiddet aracılığıyla sağlanması yolundaki beklentilerle örtüşmektedir. Sadece etrafında oluşturulan ikonografik anlamın

değil, Terim'in kişiliğinin de buna uygun özelliklere sahip olduğunu da eklemekte yarar var.

7. Sonuç ve Değerlendirme

1990'lı yılların bölünme, iktidarı kaybetme, ulusal bütünlüğümüze zarar gelme gibi korkularıyla bütünleşen politik tarihimizde, geleneksel olarak yer alan dış mihraklar düsturu ve Avrupa ile öykünme ve nefret arasında gelip-giden, kabul edilme yakarısı ve gücün kanıtımla gibi birbiriyle çelişkin görünen isteklerle bütünleşen, gerilimli ilişkimizde Batı'ya karşı cephe alan tribünlerimizin sesi, bildiği gibi maçları kazanıp bileğimizin gücüyle Avrupa'lı olduğumuzu kanıtlayabilme arzusuna cevap veriyordu. Politik yaşantımızda da rasyonel boyutun geriye itilmesi ve akıl-dışı unsurların öne çıkmış olması mitolojik anlamlandırma biçimlerine daha rahat teşne olunmasını sağlamaktadır. Galatasaray Futbol Takımı ile bu takımın başkomutanı Fatih Terim'in kazandığı başarılar ile birlikte, Avrupa ve Avrupalı'lığı yüceltme yakarısı ile onlara boyun eğdirme, cezalandırma ve kendini kanıtımla isteğinin bileşkesini yansıtan Türk futbolunun, Türk milliyetçiliğinin ve Türk usulü aşkın medyatik tezahürü ile Çetin Altan'ın deyimiyle "Türk'ün Türke Türklük propogandasının görülmemiş ölçütlere ulaştığını" görüyoruz. Bunu bir yandan da, erkeğin erkeğe erkeksi bir söylemin propogandasını yapması ve kadını-kadınısı olarak gördüğü şeyi cezalandırma-ona kendini kanıtımla isteğiyle, onu yücelten yakarısının bir bileşkesi olarak ve yaşamak istediği bir ilişki biçimi olarak da okuyabiliriz.⁹

Böylesi bir atmosfer ve ruh hali içerisindeki bir zaman da dik başlar, erkek haykırışlarla göndere çekirtmiş olduğu bayrağımızı simgeleyen Terim ve ekibi, marşlara, destanlara ayarlanmak hevesindeki tribünlerimizin sesine ve bu tribünlerin tarih yazma isteğine çok uygun bir yanıt vermektedir. Doğuştan gelen kimi özelliklerimiz ve fiziksel gücümüzle, çok çalışarak ve önderlerimize itaat ederek destanlar yazabilme ve kendimizi (erkeklüğimizi, gücümüzü, iktidarımızı) kanıtımla ve kalemizi gol yemekten koruma arzularını bütünleştirecek öyle bir imaj-idol olmalıydı ki, bu idol hem kökenlerimize uyacak, altyapımızla, muhafazakâr değerlerimizle, yüce devletimiz ve onun âli menfaatleriyle uyumlu bir birliktelik sergileyecek kadar yerli-bizden ve sıradan olsun, hem de herkesin kabul ettiği evrensel kurallara göre de oyunu kuralına göre oynayıp kazanabilen ve biz Avrupalı'yız ya da Avrupa'yı dize getirdik diyebilecek kadar Batı'ya kendini kabul ettirebilsin. Ayrıca, bu ses ve resim, sistemi tehdit değil tahkim edecek, bütünlüğümüzü pekiştiren, ona hanel getirmeyen bir ses olmalıydı. İşte bu arzulara ve korkulara cevap veren Terim'in sesi ve görüntüsü, egemen gruplar ve medya ta-

9. Bunun için, Avrupa kelimelerini kadın, Türk kelimelerini ve kimliklerini erkek olarak değiştirerek okumanızı öneririm.

rafından büyük bir iştahla sahiplenilmiştir ve Terim'e ulusal başarı simgesi olarak örnek bir lider ünvanı verilmiştir. Bu, futboldan beklenen, gerilimlerin spora kaydırılıp kontrol altına alınmasına ek olarak, toplumumuza başarılı olmak için, alttan alta, demokrasi, insan hakları ve özgürlükten yoksun bir hayatı kolaylıkla kabullenebilmesi, toplumsal baskı ve şiddeti olağan kabul etmesi mesajı vermektedir.

Futbolun her şey haline gelmesi hep içe atılan tepkilerimizle yakından ilgilidir ve de engellendiğimiz, rasyonel imkanların tıkanıdığı bir yer de irrasyonel'in sahne almasından daha doğal ne olabilir? Gerçekler kötü ise masallar, geriye dönen efsaneler, tercih edilir hale gelebilir. Futboldaki başarıyı efsaneleştiren, onu, destan yazma, tarih yazma gibi işlevlerle tarif ettiren şey de başka alanlardaki derin hayal kırıklıklarımızın bir göstergesi olarak okunabilir. Futbol, dönüşebilme yetenekleri nedeniyle bu yer değiştirme için çok elverişli bir malzeme sağlamaktadır. Ayrıca, derin hayal kırıklıklarına uğramış kitlelerin, bunun getirmiş olduğu korku ve çaresizlik duyguları içinde, direnmeye değil teslim olmaya daha eğilimli olduklarını ve otoriter yönelimlere daha kolay kapılabildiğini de söyleyebiliriz.

Şiddetin iyice sıradanlaştığı, insani duyarlılıklarımızın törpülendiği ve en acı haberlerin bile oyunlaştırıldığı, özgürlükçü bir toplumsal değişime yönelik umut ve beklentilerimizin giderek görünmez olduğu ve polis şeflerinin ve özel timlerin kahramanlaştığı bir dönemde adaletin hukukla, insan haklarıyla, gelişkin bir demokrasiyle, eşitlik ilkesiyle değil şiddetle, cezalandırma ve öğ alma- linç ile sağlanmasını bekleyen kitlelere Terim'in erkeksi resmi, sesi, otoriter tavırları ve delikanlı duruşu çok uygun bir yanıt oluşturmaktadır. Böylece, futbol aracılığı ile bir yandan direniş odakları oluşturabilecek kitleler- taraftarlar, başka yönelimlere ve taleplere değil de, hayali bir cemaate ve sportif bir başarıya taraftar olmakta ve kolayca denetim altına alınmaktayken, öte yandan da emsali görülmemiş bir başarının mimarı olarak yaratılan Terim ikonunun otoriter özellikleri ile, otoriteye-emre itaat ve bağlılık ideolojisinin geçerliliği artırılmaya çalışılmaktadır. Terim'in kişiliğindeki özellikler, Türkiye'nin, tribünlerin ruh haline daha uygun ataerkil-muhafazakar ve otoriter bir modernizm arzusunun ve beklentisinin sonucu olarak onu ikon kılmaktadır. Yaşadığımız süreçlerin iç karartıcı karanlığı ve derin hayal kırıklıkları ile birlikte hayatın değişebilirliğine olan inancımızın yok oluşu, otoriter yönsemelere ve bununla birlikte otoriter-yan kişiliklere yönelik talebi artırmaktadır. Bu sert, kapalı ve tutucu iklimin bir an önce ülkemi terk etmesini ve bahar-şölen havasının tribünlerimize de, ülkemize de egemen olmasını diliyorum.¹⁰

10. 'Dağtalım diyorum artık çocuklar bu kara dumani, Gül alıp vermenin tamdır zamanı' demiş Şair Can Yücel 12 Eylül'ün en bunaltıcı günlerinde.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. "Minima Moralia", Metis Yayınları, 1997 Çeviren: Orhan Koçak-Ahmet Doğan
- Akçay, Adnan, "İşimiz Allaha (Mı) Kaldı?" Birikim, Sayı:60, Nisan 1994
- Bora, Tanıl, "Takımdan Ayrı Düz Koşu", İletişim Yayınları, 2001 Derleyen: Tanıl Bora
- Bora, Tanıl, Futbol Ve Kültürü, İletişim Yayınları, 1993
- Horak, Reiter, Derleyenler:Horak-Reiter-Bora
- Çakır, Ahmet, O Bir İmparator, Altın Kitaplar, 2000
- Dilek, Hakan, Mahallenin En Şık Abileri, Babil Yay. 2000
- Fiske, John, Popüler Kültürü Anlamak, Ark Yayınları, 1999 Çeviren: Süleyman İrvan
- Fişek, Kurthan, Spor Yönetimi, A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1980
- Galleano, Eduardo, Gölgede Ve Güneşte Futbol, Can Yayınları, 1999
- Genç, Nihat, Tarihin En Renkli Ve En Yeni Atlısı: Futbol Leman, 2001/19, 12 Mayıs 2001
- Gürbilek, Nurdan, Vitrinde Yaşamak, Metis Yayınları, 1992
- Huizinga, Johan, Homo Ludens, Ayrıntı Yayınları, 1995 Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay
- Gümüş, Semih, Futbol Ve Biz, Can Yayınları, 2000
- Hürkan, Serhat, Yıkılamayan İmparatorluk: Futbol, Ümit Yayınları, 2000
- Jay, Martin, Diyalektik İmgelem, Ara Yayıncılık, 1989 Çeviren: Ünsal Oskay
- Kapuscinski, Ryszard, Futbol Savaşı, Om Yayınları, 2000 Çeviren: Gül Çağalı Güven
- Kırca, Ali, Futbol Hayattır, Can Yayınları, 2000
- Kıvanç, Ümit, Kesin Ofsayt: Televizyon Futbolu Ve Futbol Medyası, İletişim Yayınları, 2001
- Kozanoğlu, Can, Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alıcaz Kıyı Yayınları, 1990
- Kozanoğlu, Can, Cilalı İmaj Devri, İletişim Yayınları, 1992
- Kuper, Simon, Futbol Asla Sadece Futbol Değildir, Sabah Kitapları, 1999
- Oskay, Ünsal, Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Der Yayınları, 1993
- Rowe, David, Popüler Kültürler, Ayrıntı Yayınları, 1995 Çeviren: Mehmet Küçük
- Sert, Mahmut, Gol Atan Galıp: Futbola Sosyolojik Bir Bakış Bağlam Yayınları, 2000
- Steeves, Leslie, Feminist Teoriler Ve Medya Çalışmaları, 'Medya, Kültür, Siyaset', Ark Yayınları, 1997 Derleyen Ve Çeviren: Süleyman İrvan
- Stemmler, Teo, Futbolun Kısa Tarihi, Dost Kitabevi Yayınları, 1998
- Storey, John, Popüler Kültür Çalışmaları, Babil Yayınları, 2000 Çeviren: Koray Karasahin
- Uluç, Hıncal, Sarı Kırmızı Kaşkol, Bilgi Yayınevi, 1996
- Yarar, Betül, Türkiye'de 1980'lerde Yeni Sağ Ve Futbol, Mürekkep, 2000/2
- Yücel, Tahsin, Söylemlerin İçinden, Yapı Kredi Yayınları, 1998